

kulturni centar« i »Agrarni odnosi za vreme Turaka u leskovačkom kraju« (koje odnose pisac prikazuje na temelju t. zv. »Leskovačkog zakona« 1860).

Đorđe Grubač prikazuje zbirku dokumenata »Rapalski ugovor 12 novembra 1920«, koju je uredio Vojislav M. Jovanović.

U »Bilježkama« ima kratkih crtica, o pojedinim publikacijama iz naše i strane historiografije.

Na kraju, u rubrici »Izložbe«, Draga Garašanin, nalazi »osnovnu zamerku« izložbi etnogeneze južnih Slavena u ranom srednjem vijeku »ne toliko u izboru dokumentacije koliko u kadkad nedovoljnoj a naročito disproporcionalnoj dokumentaciji jedne ovako široko postavljene teme«. (157). Đ. Stričević osvrće se na materijal iz srpske, makedonske i bosanske umjetnosti na »Izložbi srednjevekovne umetnosti naroda Jugoslavije«.

Josip Lučić

GODIŠNJAK ISTORISKOG DRUŠTVA VOJVODINE, NOVI SAD 1951.

Godine 1951 počelo je Istorisko društvo Vojvodine da izdaje svoj Godišnjak. Glavni urednik je Branislav J. Vranešević, a u redakcionom odboru jesu: Živojin Radulovački, Arpad Lebl i Milisav Lazić. Pokretanjem Godišnjaka nastoji Istorisko društvo Vojvodine da u historijskoj nauci i nastavi dopuni praznine koje postoje u pravilnoj naučnoj interpretaciji prošlosti Vojvodine. Te praznine naročito postoje u obradi historije vojvođanskih Mađara, Slovaka, Rusina i Rumunja, pored krupnih problema iz prošlosti vojvođanskih Srba kao što su: 1848. godina, Miletićevo doba, radnički pokret, agrarno pitanje i ekonomika Vojvodine. U ovom svesku objavljen je niz članaka o životu i radu Svetozara Miletića povodom 50 godina od njegove smrti i 125 godina od njegova rođenja. U čast desetgodišnjice Narodne revolucije objavljeni su članci živih učesnika, kao i jedno svjedočanstvo o učešću Rumunja u NOB-i.

Na prvom mjestu Nikola Radojčić prikazuje u osnovnim crtama »Karlovački rukopis Justinianova zakona i Dušanova zakonika« koji se čuva u Narodnoj biblioteci u Beogradu (str. 7—12). Marko Car daje pod naslovom »Dosiđej Obradović« literarno-historijski ogled o životu i značenju velikog srpskog prosvjetitelja (13—22). Od posebnog je interesa članak Arpada Lebla »Mađari u Vojvodini 1700—1944« (23—37) gdje su u sažetoj formi vrlo zanimljivo prikazani glavni momenti kolonizacije i društvenog razvoja Mađara u Vojvodini. Prema autoru, turska je invazija zbrisala mađarsko stanovništvo u Vojvodini, tako da ga oko 1700 tu gotovo i nema. Tokom prve polovice XVIII v. Mađari se u Vojvodinu doseljavaju tek pojedinačno, uglavnom odbjegli kmetovi koji u pustoj zemlji nastoje da izmaknu feudalnim obavezama. Masovnije se Mađari naseljavaju poslije 1740 kada se, u vezi s ukidanjem Krajine, Srbi krajišnici — odbijajući da postanu kmetovi — iseljavaju u južnije krajeve ili u Rusiju. Dok je država u isto vrijeme masovno kolonizirala Nijemce, Mađare su naseljavali pojedini veleposjednici uz mnogo nepovoljnije uslove. Karakteristično je da su posjednici bili većinom Nemađari. Naseljeni Mađari bili su kmetovi ili kontraktualisti koji su se brzo proletarizirali već prije 1848. U gradovima je u to doba bilo vrlo malo Mađara, i to većinom »želira«, beskućnika, nadničara, slugu itd. U drugoj polovici XIX kao i početkom XX v. društvena struktura Mađara je slična. Oni su i u to vrijeme uglavnom seoska sirotinja, a prije svega

poljoprivredni i industrijski radnici. Mađari su u racionalizaciji i mehanizaciji poljoprivredne proizvodnje i kulturno zaostajali za Nijemcima, iako je i među njima bilo kulaka. Veleposjed je i dalje uglavnom u rukama ljudi nemađarskog porijekla, no ti su sada mahom pomađareni. Razvitak kapitalizma privlači mnoge Mađare u Vojvodinu. Osim toga poslije 1867 mnogi se deklariraju kao Mađari, jer je to moglo biti vrlo unosno. K tomu valja dodati nasilnu mađarizaciju i kolonizaciju koju sprovodi država. S druge strane, broj Mađara se smanjuje raseljavanjem buntovnih mjesta i emigracijom u Ameriku. Zanimljivo je da je udio ljudi s mađarskim prezimenima u razvitku industrije i kapitalizma u Vojvodini veoma mali. No u to vrijeme ima — kako autor ističe — već mnogo pomađarenih u ovoj generaciji. Ako čitalac uzme u obzir da je peštanski kapital favorizirao mađarizaciju, nameće mu se na osnovu autorovih podataka zaključak, da se dobar dio mađarske buržoazije u Vojvodini formirao apostazijom nemađarske buržoazije od svoje nacionalnosti. U agrarnim pokretima poljoprivrednog proletarijata Vojvodine 90-ih godina XIX. v. Mađari se već bore zajedno sa Srbima i drugim radnicima. Ova saradnja ostaje karakteristična crta vojvođanskog radničkog pokreta do danas. S druge strane saradivali su Srbi, Hrvati i Mađari i na strani reakcije. Ti saradnici mađarske reakcije igrali su vidnu ulogu i u političkom životu Jugoslavije poslije 1918. Mađarska je pak buržoazija u Vojvodini sklopila sporazum s velikosrpskom hegemonističkom klikom da osigura za sebe barem eksploataciju svoje »mađarske krvne braće«. S druge strane ona je istovremeno uspostavljala veze i s Horthyjevim revizionizmom. Jedan dio truhbenika ona je uspjela da povuče za sobom. Veći dio, naročito radnika, otpočeo je borbu protiv revizionizma i fašizma. Pri tom je saradivao sa srpskim radnicima i seljacima. Mađari su učestvovali i u NOB-i; mnogi su od njih pali kao žrtve fašizma u Vojvodini. Pala Papa, člana CK KPJ, pogubili su talijanski fašisti 1941 kao organizatora partizanskog pokreta u Dalmaciji. Svoje zključke autor dokumentira brojnim podacima iz dokumenata, statistika, štampe, literature pa i izjava pojedinaca.

Živan Milisavac objavljuje odlomak iz rukopisa »Omladinski pokret u Vojvodini između dva rata« pod naslovom »*Osnivanje Omladinskog kulturno-privrednog pokreta*«. Autor je u svom prilogu osvjetlio snažan otpor koji je napredna vojvođanska omladina pod utjecajem Komunističke partije pružila fašizaciji zemlje pod Stojadinovićevim režimom 1936/7. Prilog je od naročite vrijednosti, jer je autor i sam u opisanim događajima igrao značajnu aktivnu ulogu (38—48). Evgenije M. Džunja piše »*O doseljenju prvih Rusina u Vojvodinu*« i konstatira da su izvori za ovaj problem uopće oskudni, a i oni koji vjerovatno postoje nisu istraženi. Stoga se razilaze mišljenja kako o točnom vremenu njihova dolaska, tako i o kraju iz kojega su došli. Izgleda da su prvi doseljenici dolazili prije 1751 samostalno i to kao slobodnjaci, a ne kmetovi; oni su bili pravoslavni. Poslije 1751 naseljava državna vlast unijate, koji također ne postaju kmetovi već se s njima postupa prema ugovoru koji sklapaju s vlasnikom zemlje (erarom). Rusini su naseljeni u Ruskom Krsturu i Kucuru. I pored izvjesnih povlastica koje su dobili, Rusini su teško živjeli na zapuštenom zemljištu, pa su se veće grupe vraćale u Karpate. Rusini su održali dosta jaku vezu sa sunarodnjacima u Karpatima do 1778, kad su unijatske parohije potpale pod grko-katoličkog vladiku u Križevcima. Tada veze s Karpatima slabe, a vjersko-politička orijentacija bila je dirigitirana iz Križevaca. Manji dio Rusina tražio je politički oslonac na Srbe u Novom Sadu. Rusini su naseljavani u Vojvodini kako iz ekonomskih, tako i iz političkih razloga; trebalo je među buntovne Srbe

ubaciti nerspki živalj. Iz Krstura i Kucura naseljavaju se Rusini 80-ih godina XVIII v. u Novom Sadu, a iz istih mjesta, uz ponešto doseljenika sa Karpata, nase-ljavaju se početkom XIX v. u Srijemu. Autor pobija mišljenje Milana Šenoe da su se Rusi kolonizirali u Srijemu 1788 (43—53).

Branislav Vranešević objavljuje s manjim izmjenama referat održan na svečanim akademijama u Mošorinu, Zrenjaninu i Vršcu pod naslovom »Značaj Sve-tozara Miletića u političkoj i kulturnoj borbi vojvodanskih Srba«. Između ostalog navodi da je Miletićevom zaslugom donesena školska uredba o osnivanju srpskih učiteljskih škola u Pakracu i Karlovcu koje su škole bile od velikog značaja za prosvjetni napredak Srba u Hrvatskoj. Na kraju ističe da je Miletić u svoje vrijeme bio »stožer i glavni činilac, pokretač zrelih narodnih akcija i vođ celoga srpskoga naroda« (54—66). Jagoš Jovanović donosi pod naslovom »Crna Gora prema Svetozaru Miletiću« niz podataka o Miletićevim vezama s Crnogorcima, kao i o njegovoj veliko popularnosti u Crnoj Gori (67—73). Branko Magarašević daje »Nekoliko padataka o Miletićevim vezama sa Hrvatskom i Hrvatima« iz kojih se vidi kako je Miletić svojim zalaganjem za prava i samostalnost Hrvatske, te slogu Hrvata i Srba, stekao brojne simpatije među Hrvatima, naročito među rodoljubivom omladinom (74—78). Vojislav J. Vučković tretira u članku »Svetozar Miletić i Srbija (1861—1869)« Miletićev sukob s režimom kneza Mihaila u Srbiji. Iako su njihovi lični odnosi bili dobri a gledišta na pitanje vojvodanskih Srba istovetna, Miletić se zavadio s Mihailom radi njegove unutrašnje reakcionarne politike i napada ga u »Srpskom dnevniku«. Zbog nedovoljne obaviještenosti Miletić je srpskoj vladi predbacivao neučestvovanje u ratu 1866, iako zato nije bilo objektivnih uslova. Sukob s Mihailom naveo je Miletića da idealizira politiku crnogorskog kneza Nikole, dok ga nije arhimandrit Ničifor Dučić upozorio na sebičnu pozadinu Nikolina stava. Poslije Mihailove pogibije Miletić se, u interesu oslobođenja srpskog naroda u Tur-skoj, izmirio sa srpskom vladom, no ipak je produžio da povremeno kritikuje unu-trašnje prilike u Srbiji i da traži liberalnije reforme, imajući stalno u vidu njezinu oslobodilačku misiju. Interesantno je da je i austrougarski konzul Kallay preporu-čivao iste reforme nadajući se da će se Srbija tako zaplesti u unutrašnje probleme koji će joj onemogućiti spoljnu ekspanziju, »ali su docniji događaji zacelo dali Mile-tiću za pravo. Srbija je izvršila svoju misiju tek onda kada je dobila demokratske ustanove koje je on preporučivao.« (79—89) Tibor Kenig ističe u članku »Svetozar Miletić i Slovaci« najprije značaj kruga Ljudevita Štura u Bratislavi za formiranje Miletića kao borca za prava ugnjetenih naroda, a zatim istupe Miletića i njegovih drugova u ugarskom saboru protiv nacionalnog ugnjetavanja Slovaka. Ti istupi su bili od naročite važnosti za Slovake, jer su oni tada — zahvaljujući izbornom zakonu i nerazvijenosti slovačke buržoazije — imali u saboru samo promađarske zastupnike koji uopće nisu vodili računa o slovačkim nacionalnim interesima. Napokon Miletić do konca svoje političke karijere nije prestao da se zalaže za Slovake. U vezi s tem-om, autor daje i kratak pregled zajedničke srpsko-slovačke političke borbe u Ugarskoj uopće (90—103). Triva Krstonošić daje pod naslovom »Miletić i prve zadružne organizacije kod Srba u Vojvodini« podatke o osnivanju i radu Srpske zadruge za uzajamno pomaganje i štednju, zadruge Srba zanatlija i zadruge za srp-sku narodnu štampariju (osn. 1870). Sve tri zadruge »u uskoj su vezi s Miletićevim pokretom. One su i po vremenu u kome su nikle, po svome zadatku i po ljudima koji su ih osnivali i vodili kao i po mnogobrojnim spoljašnjim manifestacijama, bile neposredno vezane za Srpsku narodnu slobodoumnu stranku i za ličnost Svetozara

Miletića«. Zato su bile izložene šikanama mađarskih vlasti. Zadruga Srba zanatlija ukinuta je 1873 odlukom vlasti, a Zadruga za srpsku narodnu štampariju morala je likvidirati 1881. Jedino se Srpska zadruga za uzajamno pomaganje i štednju uspjela održati pretvorivši se nešto pred Prvi svjetski rat u akcionarsko društvo pod firmom Srpska zadružna banka (104—113).

Jefta Jeremić objavljuje prilog izučavanju razvitka narodne vlasti u Srijemu pod naslovom »*Postanak i razvoj Narodnooslobodilačkih odbora u Rumskom srezu*«. Autor, sam aktivni učesnik u borbi na tom terenu, razlikuje tri etape u razvoju NOO-a na spomenutom teritoriju do Oslobođenja. Prva je etapa od ljeta 1941 do juna-jula 1942. Tada se obrazuju ilegalne oslobodilačke organizacije koje nisu još bile organi narodne vlasti, ali su bile organizacioni začeci NOO-a. One su imale funkciju političkog i organizacionog pripremanja ustanka, po svom osnovnom zadatku — prikupljanje priloga za partizane — dobile su ime Odbori narodnooslobodilačkog fonda (NOF). U decembru 1941 odlučeno je da se formira Okružni odbor narodnooslobodilačkog fonda za Srijem, kao i sreski odbori. U to se doba u Srijemu nije još znalo da se u nekim ustaničkim krajevima formiraju NOO-i kao organi ustanka i nove narodne vlasti. Početkom 1942 obrazovani su i na tom terenu NOO-i; radilo se uglavnom o promjeni imena, jer su i raniji odbori NOF-a djelomično vršili funkcije NOO-a. Druga etapa traje od juna—jula 1942 do maja 1943; skoro sva sela Rumskog sreza imaju NOO-e. Završene su pripreme za oružanu borbu i početkom ljeta 1942 izbija oružani ustanak u Donjem Srijemu. Neprijateljske su vlasti protjerane iz sela; rad odbora postaje legalan za narod, iako ostaje ilegalan za neprijatelja koji povremeno provaljuje u sela. Sredinom jula 1942 formira se Sreski NOO za Rumski srez. Funkcije su NOO-a u toj etapi: suđenje i administracija, prikupljanje priloga za NOV, smještaj ranjenika i pozadinskih političkih radnika, obezbjeđenje sela od iznenadnog napada neprijatelja, briga o siromašnim partizanskim porodicama i žrtvama fašističkog terora, onemogućavanje okupatoru da se okoristi žetvom, maksimiranje cijena i t. d. U toj etapi NOO-i nisu više samo organi borbe već isto toliko i organi vlasti. Treća etapa počinje maja 1943, kada je izvršena temeljna reorganizacija odbora. Odbor sada ima izvršni odbor koji sačinjavaju predsjednik, tajnik i blagajnik, — plenum. Odbori su se afirmirali kao narodna vlast, a djelokrug im je rada širok i svestran; u njih ulaze pretstavnici žena i anti-fašističke omladine. NOO-i su zadržali i svoju političku djelatnost, jer u Srijemu do Oslobođenja nije postojao Narodnooslobodilački front, kao formalna organizacija, onakva kakva je bila u nekim drugim krajevima Jugoslavije. U toj etapi odbori nastavljaju svoju djelatnost iz prethodne, samo šire i zrelije. God. 1943 oni uspješno organiziraju bitku za žetvu pod parolom »ni zrna žita okupatoru!«, a 1944, računajući na skoriju pobjedu, vodi se kampanja za što veću poljoprivrednu proizvodnju. NOO-i se staraju o obradi napuštene zemlje; u tu svrhu osnivaju se u proljeće 1944 privredne komisije (sreske i mjesne). NOO-i reguliraju i korištenje šumom za ogrijev i građu, trgovinu s okupiranim područjem i zanatsku proizvodnju. U jesen 1943 počinje i planski kulturno-prosvjetni rad. Pored navedenih, odbori su u ovoj etapi rješavali i niz drugih pitanja. Tako je na pr. ONOO za Istočni Srijem poduzeo mjere za normalizaciju vjerskog života (114—130). Petar Vukelić opisuje u prilogu »*Prva blokada sela Belegiša*« fašističko divljanje u februaru 1943. U zanimljivom se svijetlu ukazuju domobrani kao sudionici u nasilju, što je jedan dokaz više da se legendarna »bezazlenost« domobrana mora uzimati s velikom rezervom (131—134). G. Popi daje pod naslovom »*Junačka smrt prvoborca Petra Albuja*« kratku bio-

grafiju tog istaknutog radničkog prvoborca, člana rumunjske nacionalne manjine, koji je pao 1941 u Pančevu u borbi s njemačkom policijom (135—137).

Daka Popović piše »O rimskim šančevima« u Bačkoj i drugdje u Evropi i navodi neke hipoteze o njihovoj postanku (138—141). Rajko L. Veselinović objavljuje pod naslovom »Prilog istoriji esnafa XVIII veka« pravila za pančevačke majstore koja su važila 1794—1860, a nalaze se u Gradskom muzeju u Pančevu (141—146). Sava Davidović Zeremski pod naslovom »Pokušaji sa kulturom pamuka u Vojvodini u prošlom veku« objavljuje dva izvještaja iz 1867 (147—8). St. Josifović objavljuje »Jedan prilog istoriji higijene u Vojvodini« — poziv što je Crkvena opština u Starom Bečeju 30-ih godina prošlog vijeka slala roditeljima novorođenih sa savjetom da cijepe dijete protiv boginja (148—149).

Na kraju Branislav Vranešević daje »Pregled rada i konferencije istoričara Vojvodine«. Na konferenciji 17. i 18. XI. 1950 održani su ovi referati: »O problemima i zadacima istoriskih arhiva, O problemima i zadacima istoriskog odeljenja Vojvodanskog muzeja, O problemima i zadacima zaštite spomenika kulture, Osnovni problemi i zadaci istoriske nauke u Vojvodini (centralni referat), O stanju istoriske nastave u srednjim školama APV-e. Referati su konstatairali bogatu historijsku problematiku Vojvodine, veliki broj nikako ili slabo osvjetljenih problema i teškoće u historijskoj nastavi (nedovoljno poznavanje marksizma kod starijih nastavnika, nepostojanje udžbenika itd.). Konferencija je donijela niz zaključaka kojima je zacrtala glavne smjernice izučavanja i nastave historije u Vojvodini (149—168).

Valja primjetiti da Godišnjak, pored istraživalačkih priloga koji na novi način osvjetljaju pojedine partije iz historije Vojvodine, donosi i članke u kojima se iznosi već poznati materijal. I ti članci mogu biti veoma korisni nastavi historije u srednjoj školi, no trebalo bi ih nekako odvojiti od prvospomenutih priloga, ili — što bi bilo još bolje — takve članke prepustiti časopisima koji se bave nastavnim problemima. Na taj bi način Godišnjak dobio određeniju fiizonomiju. Osim toga trebalo bi svakako uvesti rubriku recenzija i bilježaka, bez koje je jedan historijski časopis promašio dobar dio svog zadatka.

Fedor Moačanin

ZBORNİK RADOVA INSTITUTA ZA PROUČAVANJE KNJIŽEVNOSTI SAN 2,
BEOGRAD 1952.

Srpska akademija nauka, osnivajući poslije Oslobođenja razne institute, pokrenula je vjerojatno kod svakog instituta i zbornike odnosne struke, pa je tako i Institut za proćavanje književnosti izdao u redakciji Petra Kolendića već drugu knjigu svog Zbornika. To je periodična publikacija, a suradnici su članovi Instituta za proćavanje književnosti, zapravo književne historije, vanjski suradnici Instituta i drugi kulturni i naućni radnici.

Treba pohvaliti ideju osnivanja ove serije zbornika, jer preko njih instituti dolaze do jaćeg izražaja; preko tih zbornika uspostavlja se dodir s naućnim krugovima izvan odnosnog instituta, i naućni se rezultati stavljaju na upotrebu javnosti.

Uzgredno bih ovdje htio postaviti jedno naćelno pitanje. Kolikogod je ova knjiga zanimljiva i živa svojim raznovrsnim priloizima, jer svaki suradnik rješava neko manje korisno pitanje, meni se ćini da bi, općenito govoreći, instituti naših akademija nauka, kao ustanova, u kojima rade kolektivi stručnjaka, morali rješavati krupnija, središnja, ključna pitanja, koja se teže, mućnije rješavaju pojedinaćno.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 3—4

HISTORIJSKI ZBORNIK

ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14. Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
OLEG MANDIĆ, Bratstvo u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj	225—298
IVO MILIĆ, Perijeklo prava bližike na prvokup i otkup nekretnina	299—310
MIRJANA GROSS, Neke karakteristike socijalne demokracije u Hrvatskoj i Slavoniji	311—323

OCJENE I PRIKAZI

J. Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji (N. KLAIĆ — R. BIČANIĆ)	325—333
D. Roller, Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću. (J. TADIĆ)	333—343
Novi prilozi o dubrovačkoj diplomaciji. (J. LUČIĆ)	344—347
Z. Herkov, Statut grada Zagreba od god. 1732. (N. KLAIĆ)	347—350
R. Besarović, Vaso Pelagić (M. EKMEČIĆ)	350—354
Izdanja staroslavenskog instituta. (L. KOŠUTA)	354—360
Tabula Hebana. (M. VEDRIŠ)	360—365

ČASOPISI

Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslov. naroda pod turskom vladavinom, I i II. (S. M. TRALJIĆ)	367—372
Istoriski glasnik 1951, br. 1—2. (J. LUČIĆ)	372—376
Godišnjak Istor. društva Vojvodine 1951. (F. MOAČANIN)	376—380
Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN 2, 1952. (J. RAVLIĆ)	380—383
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. II, 1952. (N. ŽIČ)	384—386
Historische Zeitschrift — u povodu 90-godišnjice života F. Meineckea. (M. GROSS)	386—390
Archives d'histoire du droit oriental — Revue intern. des droits de l'antiquité I, 1952. (K. BASTAIĆ)	390—394

ZNANSTVENE USTANOVE

JOSIP BUTURAC, Državni arhiv u Zagrebu	395—408
--	---------

BILJEŠKE

»Da li su Bosanci u XVII. v. znali za bogomile?« (S. M. TRALJIĆ)	409—410
Naše historijske čitanke. (S. M. TRALJIĆ)	410—413
G. Škrivanić, Dnevnik Dubrovčanina M. Pešića o Požarevačkom mirovnom kongresu 1718 g. (J. LUČIĆ)	413—414
V. Pelagić, Izabrani spisi I, 1952. (M. EKMEČIĆ)	414—415
Ekonomisti XVII. i XVIII. stoljeća. (D. NEŠIĆ)	415—419